

Резюмета на трудовете на Павел Атанасов Сарафов,
представени за участие в конкурса за "доцент" по
професионално направление 3.6. Право,
обявен в ДВ № 77/9.10.2012 г.

Резюме на монографията на
гл. ас. д-р Павел Сарафов
"Физическото лице търговец"
София, "Сиби", 2012, с. 240

ГЛАВА I

ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЕТ

ЕТ е предпочитана и сравнително често срещана форма на търговец в българската правна действителност. Причините са: опростеността, с която се придобива търговското качество и се водят търговските дела.

При все, че ЕТ е опростена форма на търговец той разкрива усложнения и проблеми, дължащи се основно на съчетанието в рамките на един и същ правен субект на гражданско и търговско качество.

Поради тази причина е необходимо да се изясни: какво точно се случва с физическото лице при възникването на търговеца; какъв е характера на въздействието, което си оказват гражданското и търговското качество едно спрямо друго; как се идентифицира качеството, в което лицето предприема своите действия; в каква степен търговското и гражданското качество се обособяват и дистанцират помежду си.

ГЛАВА II

ХАРАКТЕР НА НАСТЪПВАЩАТА С ФИЗИЧЕСКОТО ЛИЦЕ ПРОМЯНА, ПРИ ВЪЗНИКВАНЕТО НА ЕТ

По въпроса за промяната, която физическото лице претърпява при възникването на ЕТ са изказани различни становища: че възниква "търговскоправно качество"; че възниква "търговска правосубектност"; "търговска правоспособност и дееспособност"; че се разширява "неговата правоспособност" и получаване на "възможността да бъде страна и по правоотношения в търговското право" и други.

В тази връзка са разгледани основните становища, като е прието, че:

А/ Чрез определянето на промяната като придобиване на търговско качество се цели да се изрази разграничителният акцент, чрез който от една страна се подчертава различието на лицето търговец от лицата нетърговци, а от друга, се изразява различието между положението, което лицето заема преди извършването на промяната и положението, което придобива след като тя се осъществи;

Б/ Чрез определянето на промяната като придобиване на търговска просубектност се цели, да се изрази, че по отношение на търговското право е възникнал нов правен субект, какъвто лицето не е било като субект на гражданското право. Същият извод следва да се направи и по отношение на отраслите, които третират по различен начин търговците от нетърговците. Това обаче не означава, че по отношение на самото физическо лице е налице появата на нов правен субект!

В/ Чрез свързването на промяната с възникването на търговска правоспособност и дееспособност се цели да се изрази получаването на възможност лицето да придобива търговски права и задължения както и да извършва действия във връзка с тяхното упражняване.

Те не са тъждествени и не трябва да се смесват с гражданската правоспособност и дееспособност, тъй като обслужват съществуването му в друга сфера на правно проявление. Гражданската и търговската правоспособност са само предпоставки на търговската правоспособност и дееспособност.

Важна особеност във връзка с възникването на търговската правоспособност и дееспособност е, че те възникват едновременно. Замислен като субект, който от момента на появата си да е в състояние да участва пълноценно в търговския оборот, ЕТ няма как да бъде търговски правоспособен без да е търговски дееспособен. Само по изключение законът допуска те да се разминават като например при десезиране на ЕТ в производство по несъстоятелност или пристъпване към принудително изпълнение спрямо заложеното предприятие на ЕТ по ЗОС. Това обаче се отнася до вече възникнали ЕТ, а не до такива, които тепърва възникват.

Придобиваната от ЕТ търговска правоспособност е с универсален характер. Това е така, тъй като стремежът на законодателят е да осигури простор за разгръщане на свободната стопанска инициатива и за оползотворяване на възможностите, които менящата се пазарна конюнктура предоставя на търсещия своя шанс търговец. Ето защо ЕТ може да сключва сделки и извън официално оповестения си предмет на дейност.

При все това обаче търговската правоспособност на ЕТ е значително по-стеснена с правоспособността на останалите

търговци – търговците юридически лица. За редица дейности ЕТ е изключен като субект на извършването им, поради недоверието което храни към него законодателя. В тази връзка е направен изводът, че ЕТ е най-ограниченият в своята правоспособност търговец, който нашето търговско право познава.

На фона на незадължителния характер, който има предмета на дейност е изяснено, че той е с правноиндивидуализиращ по отношение положението на ЕТ характер. *Това е признакът, който откроява търговеца от гледна точка на дейността, която извършва.*

При ЕТ идентифициращият смисъл на предмета на дейност добива и допълнително значение. То се наблюдава при съвпадение между фирмите на различни ЕТ /често наблюдавано поради сходствата във формиращите състава им граждански имена/. В този случай предметът на дейност може да изиграе ролята на спомагателен признак, чрез който да се разграничи единият търговец от другия.

Отделно от това предметът на дейност при ЕТ може да е полезен и при положение, че има съмнение в кое от своите качества /търговското или гражданското/ лицето е предприело съответното си действие.

Г/ Чрез обяснението, че при възникването на ЕТ физическото лице *"разширява" правоспособността си, чрез придобиване на възможност да участва в търговски правоотношения* се разкрива спецификата в правните позиции, които лицето може да заема в търговските правоотношения от позицията на търговец, позиции, които не са му достъпни от позицията на субект на гражданското право.

Налице са редица случаи, при които физическото лице може да встъпва в търговски правоотношения и да участва като страна по тях от позицията на субект на гражданското право /като лизингополучател, като застраховащ се, като вложител в банка, като пътник в автобусен превоз и др./

При все това съществува разлика между положението, което лицето заема, като субект на гражданското право и като субект на търговското право. Тя проличава ако то е длъжник по правоотношението. Изпълнението, което ще получи един кредитор ако длъжникът му е търговец е различно от изпълнението, което ще получи ако длъжникът му е нетърговец. Като минимум първият ще изпълнява с грижата на добрия търговец, докато вторият ще изпълнява с грижата на добрия стопанин. *Това означава, че когато физическото лице встъпи като кредитор в търговско правоотношение и насреща си има за длъжник търговец, неговият интерес ще се различава по мащаба на своето изражение в сравнение с интереса на кредитор по едно гражданско правоотношение.*

Посоченото обстоятелство рефлектира и върху обхвата на вредите, подлежащи на обезщетяване при евентуално неизпълнение, тъй като на обезщетение подлежат, като правило, предвидимите вреди – чл. 82, изр. 1 ЗЗД, а предвидимостта се извежда “на основата на понятието за дължимата грижа”¹. Предвидими са онези вреди, които биха могли да се предвидят на основата на съответната дължима грижа, която при длъжник нетърговец е грижата на “добрия стопанин”, а при длъжник търговец е завишената и по отношение на предвидимостта грижа на “добрия търговец”.

Заедно с това в редица случаи е невъзможно позицията на съответна страна по правоотношението да се заеме от лице нетърговец, а е необходимо субектът да е търговец /примерно принципал по договор за прокура или търговски посредник/. Именно в тези случаи правоспособността на физическото лице се разширява, тъй като с възникването на ЕТ, става възможно то да получи достъп и до тези позиции и съответно да се сдобие с правата и задълженията, които те осигуряват.

В крайна сметка ако трябва да се обобщят изводите във връзка с обясненията какво се случва с физическото лице при възникването на ЕТ, следва да се заключи, че повечето от тях са юридически коректни и смислово издържани. Преценени по същество, те показват отделни аспекти от нея и я представят в многообразието от проявления, които тя разкрива. Поради тази причина използването им следва да се счита основателно и напълно допустимо.

В същото време, доколкото представят отделни аспекти от осъществяващата се промяна, тези обяснения не може да се разглеждат като някакви смислови антагонисти. Напротив, те може да се използват едновременно и в рамките на един общ смислов контекст.

ГЛАВА III

СПЕЦИФИЧНИ УСЛОЖНЕНИЯ ПРИ ФИЗИЧЕСКОТО ЛИЦЕ ТЪРГОВЕЦ

§ 1. УСЛОЖНЕНИЯ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ВЛИЯНИЯТА, КОИТО ГРАЖДАНСКОТО И ТЪРГОВСКОТО КАЧЕСТВА СИ ОКАЗВАТ ЕДНО СПРЯМО ДРУГО

1. ВЛИЯНИЕ НА ГРАЖДАНСКО ПРАВНОТО КАЧЕСТВО НА ЛИЦЕТО ВЪРХУ ПОЛОЖЕНИЕТО, КОЕТО ЕТ ИМА КАТО СУБЕКТ НА ТЪРГОВСКОТО ПРАВО

---

¹ *Калайджиев, А. Облигационно ...*, с. 411.

Формите, под които ЕТ изпитва влияние на гражданскоправното качество на физическото лице са различни. Те могат да се проследят в няколко насоки:

1. по отношение условията за възникване на търговеца – защото търговец може да е само граждански дееспособно физическо лице – чл. 56 ТЗ;
2. по отношение условията за неговото прекратяване – защото прекратяването на физическото лице прекратява и ЕТ, дори и при условията на послесмъртна прокура и послесмъртна несъстоятелност на ЕТ и защото загубата на гражданска дееспособност от страна на физическото лице също прекратява ЕТ;
3. по отношение функционалните аспекти на дейността на търговеца – защото в търговската дейност на ЕТ се намесват извънтърговски съображения при нейното водене, защото общото имущество на лицето служи като мост за пренасяне резултатите от участието му в гражданския оборот върху имущественото положение на търговеца, защото търговското предприятие на ЕТ може да се повлияе от елементите от имуществото, които имат характера на съпружеска имуществена общност, защото активите на търговеца играят ролята на обезпечение, от което може да се удовлетворят гражданските кредитори на лицето, защото ЕТ е податлив на претърпяване на имуществени вреди;
4. по отношение елементите от състава на търговското му предприятие – този ефект може да се проследи както по линията на включване на активи към състава на предприятието /когато те са придобити по гражданскоправен път/, така и по линия на изключването на такива /когато гражданско правното битие на лицето става причина за отпадане на активи от предприятието/;
5. по отношение на някои от индивидуализиращите му признаци като субект на търговското право – нещо, което се проследява във връзка с начина за формиране фирмата на ЕТ – чл. 59 ТЗ.

Във връзка с влиянието, което гражданскоправното качество на лицето оказва върху положението на ЕТ следва да се заключи, че това е търговец, при когото *пряко намират приложение* редица институти на гражданското право. Институти като гражданската дееспособност, поставянето на физическото лице под запрещение, фактът на смъртта или фактът на обявяването на такава, съпружеската имуществена общност, наследяването, делбата и някои други са така вплетени в статута на ЕТ, че пряко повлияват положението му на субект на

търговското право. Те са дотолкова въздействащи върху положението му на търговец, че без преувеличение може да се каже, че го превръщат в *най-гражданскоправния търговец от всички видове търговци*.

2. ВЛИЯНИЕ НА ТЪРГОВСКОПРАВНОТО КАЧЕСТВО ВЪРХУ ПОЛОЖЕНИЕТО НА ФИЗИЧЕСКОТО ЛИЦЕ КАТО СУБЕКТ НА ГРАЖДАНСКОТО ПРАВО

Наред с влиянието, което гражданскоправното качество на физическото лице оказва върху ЕТ, в рамките на единния правен субект протича влияние и в обратна посока – *от ЕТ към физическото лице*. То се наблюдава по отношение на:

1. повлияване на имущественото положение, което то има, защото търговската дейност води до абсорбиране на права и задължения в общото имущество на лицето както и до отпадането на такива от него, включително и чрез включването на секвестрируемите активи от гражданската част на имуществото на лицето в масата на несъстоятелността на ЕТ при открито срещу него производство по несъстоятелност;
2. засягане на възможностите му да участва в различните форми на гражданския оборот – проследимо по отношение по отношение на изискването за проявяване на сдържаност, по отношение на подлагането му на обезпечителни мерки, с произход дейността му на търговец, по отношение подчиняването на гражданските му правоотношения на режима на предприето срещу търговеца несъстоятелно производство;
3. сдобиване на лицето с допълнителен обект на граждански правоотношения какъвто е търговското предприятие, което като съвкупност от права, задължения и фактически отношения може да бъде предмет на наследяване – следователно на, свързващото се с него наследствено правопримемство.

Във връзка с влиянието на търговскоправното качество на ЕТ върху положението на лицето като субект на гражданското право може да се направи извода, че когато физическо лице се сдобие с качеството на търговец в него настъпва *комерсиализиране на голяма част от гражданскоправното му съществуване и се извършва привнасяне на елементи, с които това комерсиализиране неотменимо се свързва*.

3. ОБЩ ИЗВОД ОТНОСНО ВЗАИМНИТЕ ВЛИЯНИЯ МЕЖДУ ГРАЖДАНСКОТО И ТЪРГОВСКОТО КАЧЕСТВО ПРИ ФИЗИЧЕСКОТО ЛИЦЕ ТЪРГОВЕЦ

На базата на направения анализ, се прави заключението, че при физическото лице търговец е налице *ефект на взаимно преливане на влияния* – аспекти от гражданскоправното качество дават отражение върху положението му на търговец и обратно – аспекти от търговскоправното му качество повлияват положението му на субект на гражданското право.

§ 2. УСЛОЖНЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С НЕОБХОДИМОСТТА ОТ УТОЧНЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО, В КОЕТО ЛИЦЕТО ПРЕДПРИЕМА СВОИТЕ ДЕЙСТВИЯ

1. ПРОБЛЕМЪТ

Второто усложнение при физическото лице търговец е свързано с липсата на външен и видим признак, по който да се съди в кое от качествата си то предприема своите действия. При положение, че от една страна то е субект на гражданското право, а от друга на търговското право няма как качеството, което проявява да е ясно различимо и да се долавя по един сетивен и не даващ поводи за съмнения начин.

2. СЛУЧАИ НА ПРЕДВАРИТЕЛНА УСТАНОВЕНОСТ НА ПРОЯВЯВАНОТО ОТ ЛИЦЕТО КАЧЕСТВО

Не винаги и не във всички случаи качеството, от което лицето предприема своите действия е потенциално неясно и изискващо внасянето на идентифицираща определеност.

Както в търговското, така и в гражданското право се наблюдават случаи, при които качеството, от което лицето предприема своето действие е недвусмислено установено и не може да се подлага на съмнения каква е неговата природа.

В търговското право това се отнася например за: *комисионера*, като страна по комисионния договор /чл. 350, ал. 1 ТЗ/; *принципала /упълномощителя/* по договора за прокура /чл. 21, ал. 1 ТЗ/; *посредника* по договора за търговско посредничество /чл. 49, ал. 1 ТЗ/; *застрахователния брокер* по договора за застрахователно посредничество /чл. 153, ал. 1 КЗ/ и др.

В гражданското право това се отнася например до встъпването в брачни правоотношения, искането за плащане на издръжка или за поставяне в дял на неподеляемо жилище, бивша съпругеска имуществена общност /чл. 349, ал. 1 ГПК/ и др.

Като ориентир за характера на проявяването от лицето качество може да служи и недвусмислеността на обстоятелствата, при които се извършва съответното действие.

Това е случаят, при който според недвусмислените обстоятелства на съответната ситуация е ясно, че се действа в точно определено качество, а не в качество от друг порядък. Така идентификацията на проявяваното от лицето качество се долавя чрез ясни признаци на демонстрирано поведение и не оставя място за допускане на съмнения.

Така например ако сделката се осъществява на място, където лицето извършва търговската си дейност /магазин, офис или складово помещение/ и ако по своя характер тя съответства на обичайния му предмет на дейност, или ако действията се извършват според технологията за водене на търговските дела /т. е. по търговски начин/ или не може да се направи извода, че лицето действа като търговец.

3. СЛУЧАИ НА ЛИПВАЩА ПРЕДВАРИТЕЛНА УСТАНОВЕНОСТ НА ПРОЯВЯВАНТО ОТ ЛИЦЕТО КАЧЕСТВО

Това са случаи, при които правните фигури имат битие както като гражданскоправни, така и като търговски. Това крие риск да се стигне до ситуация, при която се допуска грешка в проявяваното качество, даваща основание да се претендира унищожаване на сключена сделка по чл. 28, ал. 1, изр. 2 ЗЗД.

4. ПРАВНОИНДИВИДУАЛИЗИРАЩИ ПРИЗНАЦИ НА ЕТ

Разликата между двете качества при физическото лице търговец, прави необходимо спрямо тях да се прилагат специални белези, въз основа на които да се постига идентификация при проявяването им.

Точно в такава насока е функцията, която изпълняват индивидуализиращите признаци на ЕТ. Те са своеобразната му визитка като търговец и се отличават от признаците, които индивидуализират физическото лице като субект на гражданското право. Това позволява, по пътя на използването им, да се постигне едно ясно и недвусмислено открояване на случая, при който лицето действа като търговец от случая, при който действията му са от позицията на субект нетърговец. Така на практика тези признаци изпълняват двойствена идентифицираща функция – *веднъж* те отграничават търговеца от останалите търговци като субекти на търговското право, и *втори път* отграничават търговеца и нетърговеца в рамките на съществуването им в едно и също физическо лице.

Индивидуализиращите признаци имат задължителен характер, тъй като всеки ЕТ следва да притежава такива.

Към правноиндивидуализиращите признаци на ЕТ спадат:

- 1/ фирмата, под която ЕТ извършва дейността;
- 2/ седалището и адресът на управление на дейността;

3/ предметът на дейността;

Индивидуализиращ признак на ЕТ е и Единният му идентификационен код /ЕИК/, но за разлика от останалите признаци той не е с частноправен, а с административен характер и определянето му става не свободно, а служебно от Агенцията по вписванията /чл. 23 ЗТР/.

Трите частноправни индивидуализиращи признака на ЕТ са установени от закона и не могат да се подменят с други.

5. СЛУЧАИ НА ИРЕЛЕВАНТНОСТ НА КАЧЕСТВОТО, В КОЕТО ЛИЦЕТО ПРЕДПРИЕМА СВОЕТО ДЕЙСТВИЕ

В определени случаи, различието между гражданско и търговско качество на лицето е правно ирелевантно. При тези хипотези е без значение дали се действа в едното или в другото качество, тъй като двете качества се приемат за практически идентични и не се свързват с различия в предвиждащите се правни последици.

По-конкретно без значение ще е проявяваното качество, когато нещата опират до узнаване от лицето на определени факти и обстоятелства, които имат отношение към другото качество. Щом като ги знае в едното си качество то няма как да не ги знае и в другото си качество. Поради това е безпредметно да се изследва в кое от тях то е действало при узнаването и от тук, да се търси някакво разграничаване във връзка с него.

ГЛАВА IV

ПРЕДЕЛИ НА ОБОСОБЯВАНЕ МЕЖДУ ГРАЖДАНСКОТО И ТЪРГОВСКОТО КАЧЕСТВО ПРИ ФИЗИЧЕСКОТО ЛИЦЕ ЕТ

Като субект с особено положение и с двойственост в правното си съществуване, физическото лице търговец, разкрива две отделни и различаващи се правни качества. Те си оказват взаимно влияние, но заедно с това, разкриват дистанцираност и прояви на взаимна обособеност. Тази взаимна обособеност се явява източник на специфични правни ефекти.

От факта, че ЕТ и физическото лице са един и същ правен субект, следва, че те не могат да встъпват в правоотношения сами със себе си.

Това важи като за недопустимостта да сключват сделки със себе си, така и по отношение на недопустимостта да се конституират като трето лице по отношение на сделки и действия, по които лицето действа от позицията на другото си

качество, така и по отношение невъзможността им за взаимно представяване.

Взаимната дистанцираност между качеството не означава, че те могат да водят процеси помежду си или да се едновременни участници в процесуални производства, действайки от различни позиции – като ищец, като ответник, като трето привлечено лице, като свидетел и т. н.

Важна особеност във връзка с общото положение на двете качества е и тази, че е недопустимо ЕТ да се третира като обект, по отношение на когото физическото лице се явява правен субект. Субект-обектната връзка предполага обособеност е разграничение между притежател и обект на притежанието, при физическото лице търговец нещата не стоят по този начин.

§ 3. ВЪПРОСЪТ ЗА ПРОМЕНЯНЕ НА КАЧЕСТВОТО, ОТ КОЕТО ЛИЦЕТО ВЗЕМА УЧАСТИЕ В ПРАВНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

1. ПРОМЕНЯНЕ НА КАЧЕСТВОТО БЕЗ ДА Е НАЛИЦЕ ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ЕТ

Част от проблема за взаимната връзка и дистанцираност между гражданското и търговското качество при физическото лице търговец е въпросът за променяне качеството, от което лицето взема участие в своите правни отношения. Това е въпрос дали тези качества може да се заместват взаимно, така че лицето да встъпи в правоотношение чрез едното от тях, а да продължи участието си в него или да извърши правнорелевантно действие във връзка с него от позицията на другото.

Отговорът на този въпрос не може да е еднозначен, а предполага да се съобразят редица обстоятелства във връзка с особеностите на всеки конкретен случай.

В тази насока от значение може да се окажат редица фактори като например:

- какъв е характера и вида на съответното правоотношение /дали е облигационно или членствено, дали е търговско или гражданско, дали е гладно или акцесорно /примерно обезпечително/, дали е представително или договорно, дали е материално или процесуално/;

- какво е положението и ролята, които лицето заема по него /примерно дали е кредитор или длъжник, дали е представител или представляван, дали е ищец или ответник/;

- какво е естеството на правата и задълженията, които трябва да се упражнят, респ. изпълнят във връзка с правоотношението /примерно дали става въпрос за облигационни права и задължения или права и задължения с членствен, процесуален или някакъв друг характер/;

- какъв е вида и предмета на дължимата престацията /ако става въпрос за задължения с облигационен характер/;
- какво е отражението, което промяната оказва върху правата и задълженията на други лица /дали то ги уврежда или напротив оказва върху тях облагодетелстващ правен ефект/;
- каква е продължителността на извършваното заместване /дали се касае за заместване с траен характер или за заместване, отнасящо се до еднократен и спорадично предприет акт с фактически характер/;
- каква е причината, поради която се налага заместването – дали става въпрос за причина, дължаща се на самото лице или за причина, намираща се извън неговата способност да оказва контрол и въздействие върху възникналата ситуация.

В определени случаи ефектът от промяната би бил така краен и драстичен, че би бил равнозначен на премахване на самата правна фигура. При положение, че една фигура може да съществува само като търговец или като нетърговец, да се извърши заменянето ѝ с нещо различно от установеното, означава да се прекрати по-нататъшното съществуване на тази фигура. Ето защо при едноплановост в изискваното правно качество подобна промяна е изключена и юридически не се допуска.

В определени случаи промяната в правното качество на лицето може да не довежда до прекратяването правната фигура, но извършването ѝ да причини пълното или частично променяне характера на завареното правоотношение.

За *пълно променяне* следва да се говори тогава, когато вследствие промяна в качеството на субекта се стига до промяна в характера на завареното правоотношение, така че то от търговско се превръща в гражданско или обратно – от гражданско в търговско.

Частично променяне, на свой ред, ще е налице тогава, когато вследствие променяне качеството на субекта правоотношението не губи своя първоначален характер, но претърпява процес на известна юридическа модификация.

В трета група случаи промяната в правното качество на лицето може да доведе до промяна в условията, при които се реализира съдържанието на засегнатото правоотношение. Подобен развой е обясним като се има предвид, че промяната в качеството на лицето може да е предизвика преквалификация на свързаните с него права и задължения, при което те от граждански да се превърнат в търговски или обратно, от търговски в граждански.

Промяната в завареното правно качество може да доведе и до *отпадане или привнасяне на права и задължения спрямо завареното правоотношение*.

За *отпадане* на съществували права и задължения ще се говори, когато първоначално и двете страни по правоотношението са търговци, но едната загуби това си качество и се превърне в нетърговец.

За *привнасяне* на несъществували права и задължения в правоотношението, ще се говори, когато първоначално едно правоотношение възниква като едностранно търговско /такова, по което само едната страна е търговец/, но впоследствие и другата страна стане търговец, така че правоотношението от едностранно търговско се превърне в двустранно търговско.

Не е без значение, че като правило промяната в правното качество може да воде до *промяна в техническите аспекти, произтичащи от търговската дейност*. Те се отнасят до такива въпроси като: индивидуализацията на търговците, воденето на търговската кореспонденция /чл. 13 ТЗ/, поддържането на изрядно счетоводство /чл. 53 – 55 ТЗ/, изготвянето на отчетност и представяне на документация пред съответни държавни и общински органи както и пред съконтрагентите, с които лицето поддържа своите отношения.

Също така промяната в правното качество може да се изрази в *повлияване интересите на други лица*. Това повлияване може да е както в *позитивен /облагодетелсващ/ аспект*, така и в *негативен, причиняващ увреждане аспект*.

Как точно и в какви конкретни насоки ще се изрази засягането ще зависи от редица обстоятелства, но най-вече то ще е повлияно от това дали промяната се отнася до кредитора или до длъжника.

Когато промяната се отнася до кредитора, влошаването на положението на длъжника, като насрещна страна по правоотношението, може да се изрази в опасността кредиторът да поиска изпълнение на място различно от първоначално установеното, в позоваване на възможности, които до този момент кредиторът не е имал и дълуги.

Когато промяна правното качество *се отнася до длъжника*, влошаването на положението на кредитора може да се изрази в лишаване от длъжник, който изпълнява задълженията си с грижата на добрия търговец /чл. 302 ТЗ/, в отпадане на възможността да разчита на записванията, които счетоводството му на търговец е осигурявало, в отпадане на възможността да поиска обявяването на длъжника в несъстоятелност и др.

Промяната в правното качество на лицето може да воде и до влошаване положението на трети лица за правоотношението. Това са лица, които не участват като страни по правоотношението, но търпят последиците от промените, които то претърпява.

Към групата на тези лица може да се отнесат:

На *първо място*, кредитори на ЕТ, който по правоотношение, по което, сам е кредитор, променя търговското си качество и така преподчинява вземането си на режим, различен от този, под който то се е намирало. С това реализацията на вземането му може да се затрудни и така да се създадат усложнения при усвояването му като актив, от който, на свой ред, кредиторите на такъв кредитор да може да се удовлетворят.

На *второ място* сред засегнатите от промяната в правното качество на лицето трети лица може да се окажат кредитори, чийто длъжник, бидейки на свой ред кредитор на друго лице, загуби търговското качество на длъжника си. Както вече се посочи, отпадането на търговското качество на един длъжник може да доведе до снижаване на грижата, с която той изпълнява своите задължения, а от тук и до спадане удовлетвореността на засегнатия кредитор. Това на свой ред може да се отрази върху актива, който вземането срещу длъжника формира в имуществото на кредитора и така да го накърни като предмет, към който неговите кредитори да насочат претенциите си за удовлетворение.

В определени случаи ефектът от промяната в правното качество може да се изрази в *облагодетелстване интересите на други лица*.

Така стоят нещата например, когато длъжник нетърговец се изяви като търговец. За неговия кредитор подобна промяна е благоприятна, тъй като на мястото на длъжник, изпълняващ задълженията си с грижата на добър стопанин се сдобива с длъжник, изпълняващ задълженията си с грижата на добър търговец. Последницата от това е повдигане измерението на кредиторския му интерес и съответно по-благоприятни критерии за преценка достигнато ли е нивото на удовлетворението му или не.

Отделно от това промяната ще предостави на кредитора допълнителен набор правни възможности, с които първоначално не е разполагал – да поиска обявяване на длъжника в несъстоятелност, да се позове на извършени в счетоводството му записвания, да отправи съобщения до негови търговски пълномощници /ако има такива/ и изобщо ще му позволи да разчита на по-надеждните и по-разнообразни форми на правна обвързаност, с които се характеризира правното положение на един търговец.

Най-накрая е възможно промяната в правното качество да е неутрална по отношение *интересите на други лица*. Това ще се наблюдава при:

- парични престации;
- престациите по предаване на вещи, документи или книжа;

- престациите по прехвърляне или учредяване на вещно право както и по прехвърляне или учредяване на права върху обекти на интелектуалната собственост;
- престациите за неизвършване на определено действие /отрицателните престации/.

Във всички тези случаи престациите са с неутрален спрямо качеството на длъжника характер и в този смисъл е без значение в какво качество ще бъдат изпълнени.

На базата на обертаните последици от извършваната промяна в проявяваното качество следва да се направи и извода, кога то е допустимо и кога не.

Промяната е недопустима, когато

Първо би довела до несъвместимост с характера на съответната правна фигура и с условията, при които тя би могла да съществува.

Второ би довела до накърняване интересите на насрещната страна по правоотношението, която, на своя ред, не е дала съгласието си тя да се извърши.

Трето би довело до неяснота и неопределеност в завареното правно отношение и с това би застрашило правната сигурност.

Промяната е допустима, но е необходимо съгласие на насрещната страна по правоотношението, когато е съвместима със съответната правна фигура, но извършването ѝ би засегнало интересите на насрещната страна по правоотношението. Това налага да се отчете нейната позиция и да се получи съгласието ѝ, за да може промяна да се случи.

Промяната в правното качество на лицето е допустима без да се изисква съгласието на другото, когато правоотношението има за предмет престации, за които качеството на длъжника е без значение с оглед удовлетворяването на кредитора.

Промяната ще е допустима и когато извършването и води до благоприятни последици за насрещната страна по правоотношението

Промяната ще е допустима и когато извършването ѝ води до неблагоприятни последици за лица извън страните по правоотношението. Това е така, защото техните интереси не са идентични и не може да се ползват със същата степен на отдавана им значимост с каквато се ползват интересите на насрещна страна по правоотношението. Да се приеме обратното би означавало да се заличи разликата между лице, страна по правоотношението и лице, намиращо се извън него. Това също така би означавало да се отвори вратата за едно безконтролно и безцеремонно нахлуване на трети лица в сферата на чужди правни отношения, в разрез с принципа за относителността на тяхното правно действие /чл. 21 ЗЗД/.

2. ПРОБЛЕМЪТ ЗА ОТПАДАНЕ НА ТЪРГОВСКОТО КАЧЕСТВО НА ЕТ ПРИ ЗАВАРЕНИ ТЪРГОВСКИ ПРАВООТНОШЕНИЯ

В светлината на разглеждания проблем с особена важност се откроява случаят, когато, в условията на непрекратени правни отношения, ЕТ не просто замества търговското си качество с гражданско, а изцяло го губи и престава да е търговец. До подобен резултат се стига, когато търговецът се лиши от предпоставките за своето съществуване /примерно загуби дееспособност поради поставянето му под запрещение/ и така престане да отговаря на бележите, които го конституират.

В тези случаи отпадането на търговското качество е въпрос на факт, на осъществена даденост, поради което, стоящият за изясняване въпрос е не дали това е допустимо или не, а какви са последиците, до които настъпването на този факт води?

На така повдигнатия въпрос законодателството не предлага единен и обобщено даден отговор. Налице са някои откъслечни и при това разнопосочно уредени случаи.

По-конкретно, съгласно чл. 25, ал. 2, *in fine* ТЗ поставянето на представлявания търговец под запрещение, не води до прекратяване упълномощаването на неговия прокурист, т. е. на правоотношението между представлявания и представителя.

Обратно – съгласно чл. 47, ал. 6 ТЗ, поставянето на търговския представител под запрещение или обявяването му в несъстоятелност води до прекратяване на търговското представителство, т. е. на правоотношението между него и лицето, което той представлява.

Фактът, че с отпадането на търговското качество на ЕТ не се прекратява физическото лице, като носител на възникналите във връзка с търговската дейност права и задължения не бива да подвежда. Обобщената представа, че щом е налице субект, той е годен да е носител на права и задължения не винаги отговаря на истината. В редица случаи притежаваните от търговеца права и задължения са такива, че загубата на търговското качество е несъвместимо с тяхното по-нататъшно запазване и изисква те да се прекратят.

С оглед на казаното следва да се заключи, че противно на ширещата се представа, че при прекратяване търговското качество на физическото лице, то продължава да е титуляр на породените от търговската му дейност права и задължения, това не винаги е вярно. В редица случаи е налице несъвместимост между гражданското качество на лицето и строго търговския характер на тези права и задължения, поради което те следва просто да отпаднат!

По друг начин стоят нещата във връзка с права и задължения, които, макар и резултат от търговска дейност, могат да съществуват и чрез гражданското качество на лицето. Това са такива права и задължения, които не изискват титулярът им да е търговец и от тук – не ограничават субектите, които могат да ги притежават. За тях загубата на търговското качество, което досегашният им титуляр е имал, е без значение с оглед субектната им принадлежност и не премахва възможността за по-нататъшното им съществуване. Те запазват присъствието си в имуществото на лицето и се съвместяват с неговата гражданска правоспособност. При това, предвид неприложимостта на ликвидационната процедура спрямо ЕТ, това се постига автоматично, а не чрез никакви специални действия по имущественото им приобщаване.

Правни ефекти, които прекратяването на търговското качество на ЕТ оказва спрямо заварените правоотношения

Прекратяването на търговското качество на ЕТ е юридически факт, който рефлектира върху правоотношението, по което той е страна. В какво точно ще се изрази това рефлектиране е въпрос, отговорът на който зависи от релевантните за всеки отделен случай конкретни обстоятелства.

При все това, възможностите като цяло са две: или а/ правоотношението да се съхрани, като физическото лице запази участието си в него, но вече от позицията на субект на гражданската право, или б/ правоотношението да се прекрати, като с това се прекрати и участието на физическото лице по него.

Наред с тези последици, отпадането на търговското качество на ЕТ може да предизвика и други, допълнителни последици, доколкото обстоятелствата по съответния случай ги предполага и изисква тяхното възникване.

Така например при *варианта запазване на съществуващото правоотношение* е възможно допълнителна последица да е преустановяване издаването от лицето на търговски счетоводни документи поради факта, че вече не е търговец и не води съответното търговско счетоводство /така че срещу полученото плащане то да не може да издаде фактура/. На свой ред, при *варианта прекратяване на правоотношението* допълнителна последица може да е понасянето на отговорност за неизпълнение на поето задължение, тъй като прекратяването на правоотношението е настъпило по вина на самия ЕТ. Просто за различните случаи картината във връзка с последиците може да се окаже различна.

Резюме на статията на
гл. ас. д-р Павел Сарафов
**“ПОНЯТИЕТО “СОБСТВЕНОСТ” СПОРЕД
КОНСТИТУЦИЯТА”**
сп. Съвременно право, 2001, № 6, с. 7 – 17.

Поради своето обществено и правно значение правото на собственост е уредено в Конституцията. Това му придава особено качество и го откроява като фигура с конституционноправен характер. В рамките на Конституцията обаче понятието за собственост не се покрива с понятието собственост по смисъл на вещното право.

Това е видно от практиката на Конституционния съд на Р. България, която се придържа към едно по-широко и по-разгърнато разбиране за правото на собственост. В него наред със същинското право на собственост /това на вещното право/ са обхванати ограничените вещни права, вземанията, правата по ценни книги, собствеността върху дялове и акции от търговски дружества, както и такива имуществени съвкупности като дружествен капитал, търговско предприятие, имущество. В анализа на КС юридическата специфика на тези правни фигури е обезличена и те са сведени до положението на някаква особена, широко разбирана собственост.

Прегледът на практиката на КС показва, че според него онова, което Конституцията нарича собственост е нещо по-широко и по-различно от собствеността като вещно субективно право. В позицията му тя е представена като самостоятелна правна категория, отличаваща се от тясното и строго-техническо разбиране на гражданското право.

Така като категория на конституционното право собствеността се откроява като *събирателно понятие*, което се отнася до множество имуществени права, а не до едно единствено и точно определено субективно право.

Това води до разширяване приложеното поле на конституционните разпоредби, при което в обхвата им попадат и права, нямащи правотехническите характеристики на собственост. В юридическо отношение те се различават от нея, но в контекста на конституционната релевантност получават закрепване и гарантиране в същата степен, в която това важи за собствеността в тесния смисъл на думата. Всъщност тя е само едно от правата, попадащи в широкото понятие за собственост и от гледна точка на конституционния режим не следва да се счита за нещо по-различно и по-специално от останалите.

Като се има предвид, че Конституцията защитава собствеността заради ролята ѝ на материална основа на индивидуалното човешко съществуване и условие за осъществяване на свободна стопанска дейност подобен подход е закономерен и напълно обоснован.

Извън обхвата на конституционното понятие за собственост остава правото на наследяване. То също има имуществен характер, но в чл. 17, ал. 1 от Конституцията е изведено като предмет на самостоятелно гарантиране, паралелно на това на собствеността. В това има известно основание, доколкото само по себе си правото на наследяване представлява не толкова форма на имуществено притежание, колкото право, вследствие на чието упражняване се стига до придобиване на други права, представляващи форма на имуществено притежание.

Тенденцията собствеността да се разглежда по един широк начин не се наблюдава само в рамките на конституционализма. Широкото разбиране за собствеността е застъпено и в такъв международен акт като Допълнителния протокол N 1 към Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, чийто чл. 1 гарантира правото на мирно ползване на собствеността. Според практиката на Европейския съд по правата на човека "понятието "собственост" в първото изречение на чл. 1 не бива да се разбира в правно-техническия смисъл на думата. То е по-широко, както се вижда и от думата *biens* /блага - б. пр./ във френския текст". Това понятие "има самостоятелно значение, което не се ограничава до притежаването на вещи: някои други права и интереси, които съставляват активи, също могат да бъдат смятани за право на собственост и следователно са "собственост" по смисъла на чл. 1".

Фактът, че широкото схващане за собствеността се застъпва не само в конституционализма, но и в конвенция с международен характер свидетелства, че става въпрос не за инцидентно явление, а за определена тенденция при актовете, занимаващи се с правното положение на личността. Техния стремеж да осигурят действителна основа за материалното съществуване на субектите по необходимост извежда проблема извън строгата рамка на цивилистиката и го поставя в един значително по-широк контекст.

На фона на казаното може ясно да се долови истинския мащаб на нормативния замисъл на тези актове. Той надхвърля защитата на отделно взето имуществено право и е насочен преди всичко към цялостно осигуряване на имуществената сфера на частноправните субекти. Това е така, тъй като, получавайки конституционна и конвенционна защита не само за вещното си право на собственост, но и за други имуществени

права те се сдобиват със защита на имуществената сфера, която тези права формират.

Резюме на статията на
гл. ас. д-р Павел Сарафов
**“СОБСТВЕНОСТТА КАТО ОСНОВНО ПРАВО
НА ЛИЧНОСТТА”**

сп. Съвременно право, 2002, № 2, с. 65 – 77

Доктрината за правата на човека представлява едно от най-значимите и най-емблематични постижения на хуманистичната интелектуална и културна традиция на човечеството. Правото на собственост е причислено към правата на човека още в зората на тяхното възникване – с конституционните актове на XVIII и XIX в.

Собствеността е част от първото поколение права на човека, тъй като в качеството си на основно право е предназначена да осигури една свободна от посегателствата на публичната власт имуществена сфера на изява. Така тя се явява юридически израз на свободата на индивидите, реализирана в рамките на тази сфера. Ето защо въпреки връзката си с икономическата система на държавата и с икономическата изява на личността, тя не се причислява към социалните и икономически права на човека.

Възвеждането на собствеността до фигурата на основно право дава сериозни отражения върху нейното правно положение и категориално изражение. То я поставя в специфичен юридически контекст и на практика я превръща в самостоятелна категория на действащото право. В това си качество тя проявява редица особености, които са твърде различни от особеностите ѝ на частноправна фигура.

Най-сериозната последица е пренасянето ѝ върху плоскостта на публичното право. От позицията на основно право тя противостои на държавата и изисква от нея да проявява сдържаност по отношение имуществената сфера на частноправните субекти. Така ѝ се придава облик, формиран на публичноправната плоскост на отношението властна, но задължена държава спрямо безвластен, но оправомощен собственик.

На следващо място причисляването на собствеността към основните права я снабдява с допълнителни юридически характеристики:

На първо място я включва сред система от права, които в своята съвкупност формират комплексното положение на човешкия индивид и осигуряват условията за неговата личностна изява.

На второ място води до превръщането ѝ в право с универсален /всеобщ/ характер. Това означава, че тя се явява израз на универсалната ценност на човека и в този смисъл е независимо от неговата националност, гражданство, социално положение, етническа принадлежност и други признаци на формално различие. В качеството си на всеобщо право правото на собственост следва да е достъпно за всеки, а не да е привилегия, отредена за избрани.

Третата отличителна особеност, която правото на собственост разкрива като основно право на личността е неговата неотменимост и неотчуждимост. Всъщност става въпрос за две отделни гаранционни характеристики, свързани с негативната насоченост на основните права и засилената им защита срещу посегателствата на публичната власт.

Първата от тях - неотменимостта, се изразява в опазване на собствеността като институт на съществуващото обективно право. Втората гаранционна характеристика - ненакърнимостта е предназначена да осигури конкретните права на субектите срещу накърняването им, предприемано от страна на публичната власт. В този смисъл чрез нея се защитава не абстрактния институт на обективното право, а отделния собственик в качеството му на носител на конкретни собственически права.

На следващо място причисляването на собствеността към основните права на човека води до сдобиването ѝ с особен механизъм за юридическа защита. Той е различен от механизмите за защитата в рамките на гражданското право, доколкото целта му е да я предпази от посегателствата на публичната власт, а не от посегателствата на обикновени частноправни нарушители. Ето защо с оглед неговата реализация възникват непознати в миналото институции като Конституционен съд, омбудсман, регионални международни съдилища по правата на човека и други. Те имат различна компетентност, функционират по различни процедури и показват различна ефикасност при предоставяне на търсената защита.

Отделно от това тези органи действат на различни нива на правна уредба, в съответствие с установилите се две системи за защита на основните права - тази на национално равнище и тази на наднационално равнище.

Като основно право на човека правото на собственост разкрива някои специфики. Те се отнасят до:

- липсващия при него собствен юридически субстрат, доколкото се базира върху права, имащи съществуването си във от категорията на основните права;

- различните аспекти на юридическото му съществуване, доколкото правото на собственост продължава да съществува

както в рамките на частното право, така и в рамките на публичното право, като самостоятелна правна категория;

- относително по-ниската му степен на юридическа защитеност, доколкото в сравнение с останалите основни права то е подчинено на повече социални императиви, които обуславят, извършването на конфискации, отчуждавания, отнемането му чрез унищожаване на неговите обекти, подлагането му на полицейски и други ограничения и т. н.

В този смисъл защитата на правото на собственост като основно право следва да се разбира не толкова като изключване на каквито и да било посегателства на публичната власт върху него, колкото като защита срещу *произволното осъществяване* на такива посегателства. Единственото, което публичната власт не може прави е да го премахне като институт на обективното право или като имуществена сфера на отделния правен субект. Индивидуално притежаваните права обаче може да се накърняват, стига това да става в рамките на установените от правото условия и при съблюдаване на предвидените за целта процедури.

Резюме на статията на
гл. ас. д-р Павел Сарафов

“Възгледът за правото на собственост от Освобождението на България до първата половина на XX в.”

В: “100 години от рождението на проф. Михаил Андреев. Сборник статии”, С., УИ “Св. Кл. Охридски”, 2011, с. 149 – 159

Създаването на вещното право в следосвобожденска България е процес протекъл, под знака на рецепцията на чужди правни идеи и законодателни разрешения.

Това се отнася и до възгледа за правото на собственост, което е уредено в духа на либералната традиция на правно нормотворчество и свързаните с нея нормативно-правни практически разрешения. Създаденият вещноправен закон на нова България – ЗИСС, поставя акцент върху пълнотата и неприкосновеността на частната собственост, която е изведена на централно място спрямо всички останали вещноправни фигури – тези на ограничените вещни права и на владението. В установената уредба правото на собственост е представено като едно поначало всеобхватно право, ограничаването на което е по-скоро изключение от правилото, допускащо се само дотолкова, доколкото се предвижда в закони или други нормативни актове.

Налагането на тези идеи става без воденето на спорове и критично осмисляне на възприетата юридическа концепция. Юридическата доктрина я приема радушно като модерна и отговаряща на времето си.

Годините на Първата световна война /1915 – 1918 г./ и на следвоенната обществена криза не разколебават така установилия се понятиен възглед за правото на собственост. Провокираните от тях антилиберални тенденции и нагласи, се проявяват повече като посегателства на държавата спрямо определени категории частна собственост, но не и като опити за някаква ревизия на установилото се правно понятие за него.

Целенасочена дискусия за същността и понятието за правото на собственост у нас се подема едва през втората половина на 30-те години на XX в., когато върху страната ни се оказва интелектуално влияние от страна на идеите и процесите, развиващи се по това време в Германия.

В тази дискусия проф. Венелин Ганев се изказва, че "класическото схващане", за правото на собственост, "обяснява всички" негови страни и друго понятие не е нужно.

Близка позиция, макар и с известни нюанси, застъпва и проф. Петко Венедиков. В духа на либералните разбирания за правото на собственост той приема, че то е "право, по силата на което едно лице може да иска от всички останали лица да се въздържат от каквито и да е действия върху една вещ".

В отклонение от позицията на горните двама автори, проф. Любен Диков се застъпва за едно ревизирано и обновено разбиране на правото на собственост, при което "собствеността, не е едно абсолютно и неограничено право, а е проникнато и стеснено с редица задължения към семейството, съседите, обществото и т. н. и се свежда към една съвкупност от действия, които собственикът може, а понякога и трябва да извърши при използването на своята вещ". Тази негова позиция е подкрепена и от немския проф. Карл Ларенц, взел участие в юбилейния сборник за Венелин Ганев.

Намесата на Ларенц е нещо значително за нашата правна доктрина, но дори и тази намеса не довежда до преобръщане на традиционните представи за правото на собственост. Българската юридическа мисъл остава консервативна по своята настройка и като цяло се отнася резервирано към опитите правото на собственост, да се преосмисли по някакъв нов и непривичен за позициите ѝ начин.

Така разразилата се дискусия утихва и се забравя под напора на новите социално-политически и правни реалности, настъпили след 9.IX.1944 г.

Направеният преглед във връзка с възгледа за правото на собственост от Освобождението на България до първата половина на XX в. показва, че:

Българската гражданноправна доктрина се ориентира към класическите образци за осмисляне на правото на собственост като се отхвърлят опитите за неговото "модернизиране". Също така за този период е характерно, че при дефинирането на правото на собственост българската гражданноправна доктрина не си служи с фигурата на т. нар. "собственическа триада" и не я намира за меродавна. Този възглед се налага впоследствие, през втората половина на XX в., под влияние на съветската гражданноправна доктрина.